

कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि मराठी भाषा : परस्परसंबंध

प्रा. डॉ. विजय वारकड*

मराठी विभाग, महात्मा ज्योतिबा फुले महाविद्यालय, मुखेड. जि. नांदेड.

शोध सार

जेव्हा आपण 'एआय' हा शब्द ऐकतो; तेव्हा मनामध्ये अनेक प्रश्न निर्माण होतात की नेमकी एआय म्हणजे काय? या विश्वात परमेश्वराने मॅदूबरोबरच तो कुशलतने वापरण्याची क्षमता दिली आणि त्याच्या जोरावरच मनुष्याने भरपूर प्रगती केली. अनेक संशोधने केले. संगणक, इंटरनेट, वाहतुकीची साधने आणि बरेच काही ज्यामुळे आपल्या आयुष्याला एक नवी दिशा मिळाली आणि त्यापैकीच एक अविष्कार म्हणजे आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (कृत्रिम बुद्धिमत्ता) संगणकाचा एक भाग आहे. त्यामध्ये कुठलेही संगणक व मशीन माणसाच्या बुद्धीप्रमाणे काम करू शकते. या तंत्रज्ञानामुळे मशीन माणसाप्रमाणे बोलू शकते. निर्णय घेऊ शकते .अनेक गोष्टींचा अंदाज लावू शकते. अनेक गोष्टी माणसापेक्षाही सहजतेने करू शकते. उदा. एखाद्या लहान मुलाला आकार द्यावा तसं ते घडते. लहान मूल समाजात वागताना बरंच काही शिकतो. भाषा, बोलणे, वागणे हे तो अनुकरणातून शिकतो. अगदी त्याचप्रमाणे संगणकाला किंवा मशीनला खूप सारी माहिती देऊन त्याला शिकवता येते. जेवढी माहिती आपण त्याला देऊ तेवढे ती संगणक व मशीन शिकते व स्मार्ट होते. आपल्या दैनंदिन जीवनात आपण अनेक ॲप्लिकेशन्स वापरतो की जे एआयसी संबंधित आहेत. उदा.गुगल मॅप, स्नॅपचॅट, चेहरा दाखवून फोन अनलॉक करणे इत्यादी तंत्रज्ञानाचा वापर वेगवेगळ्या क्षेत्रात केला जातो. आरोग्य विभागात रोग निदान करण्यासाठी, डिजिटल मार्केटिंग मध्ये, हवामान खात्यात हवामानाचा अंदाज वर्तविण्यासाठी , शिक्षण क्षेत्रामध्ये सुद्धा यायचा वापर केला जातो. मनोरंजन क्षेत्रात व्हिडिओ विकसित करण्यासाठी याचा परिणामकारक वापर केला जातो. कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा परिणाम मराठी साहित्यावर कसा झाला? याचा शोध घेणार आहोत.

आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस (एआय) आणि मराठी साहित्याचे परस्परावलंबन हे वेगाने विकसित होणारे नाते आहे जे पारंपारिक साहित्याचे डिजिटायझेशन, जतन आणि पुनरुज्जीवन, नवीन सर्जनशील उत्पादन पद्धतींसह वैशिष्ट्यीकृत आहे. एआय मराठीच्या समृद्ध वारशाच्या प्रवेशाचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी एक साधन म्हणून काम करते, तर मराठी साहित्य प्रादेशिक भाषा समजून घेण्यासाठी एआय मॉडेलसना प्रशिक्षित करण्यासाठी आवश्यक भाषिक डेटा प्रदान करते. .

बीज शब्द: कृत्रिम बुद्धिमत्ता, मराठी भाषा, साहित्य, अन्योन्याश्रितता, डिजिटलीकरण

Received: 02/12/2025
 Accepted: 17/01/2026
 Published: 31/01/2026

*Corresponding Author:

प्रा. डॉ. विजय वारकड

Email: vijaywarkad@gmail.com

१. जतन आणि डिजिटल संग्रहण

प्राचीन मजकुराचा उलगडा: ऐतिहासिक मराठी शिलालेख आणि हस्तलिखिते डिजिटल मजकुरात रूपांतरित करण्यासाठी CNN आणि easyOCR सारख्या AI अल्गोरिदमचा वापर केला जातो, ज्यामुळे चांगले जतन आणि अभ्यास करता येतो.

शास्त्रीय साहित्याचे डिजिटायझेशन: सरकारी उपक्रम अभिजात मराठी साहित्याचे डिजिटायझेशन करण्यासाठी एआयचा वापर करण्यावर लक्ष केंद्रित करत आहेत, जेणेकरून ते भविष्यातील पिढ्यांसाठी उपलब्ध होईल.

"मराठी भाषा विश्व": यासारख्या प्रकल्पांचा उद्देश विशेषतः मराठी साहित्यकृतींचे संकलन आणि जतन करण्यासाठी एआय-संचालित प्लॅटफॉर्म तयार करणे आहे.

२. निर्मिती आणि भाषांतर

लहान भाषेचे मॉडेल: मराठी भाषेत एआय-चालित सर्जनशील लेखन आणि संशोधन सुलभ करण्यासाठी मराठी-विशिष्ट "लहान भाषेचे मॉडेल" (चॅटजीपीटी सारखे) विकसित करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे.

भाषांतर साधने: मराठी साहित्याचे इतर प्रादेशिक आणि आंतरराष्ट्रीय भाषांमध्ये भाषांतर करण्यासाठी एआयचा वापर केला जातो, ज्यामुळे त्याची जागतिक स्तरावर पोहोच वाढते.

सामग्री निर्मिती: साहित्यिक सामग्री तयार करण्यासाठी, सारांशित करण्यासाठी आणि विश्लेषण करण्यासाठी एआयचा वापर केला जात आहे, जरी भावनिक खोली राखण्यासाठी मानवी हस्तक्षेपाची आवश्यकता असते.

३. शिक्षण आणि सुलभता

एआय-सक्षम शिक्षण: एआय टूल्स कस्टमाइज्ड शिक्षण अनुभव प्रदान करून मराठी साहित्य शिकवण्यास मदत करतात.

सांस्कृतिक प्रोत्साहन: इतर राज्यांमध्ये (जसे की कर्नाटक आणि दिल्ली) असलेल्या शाळांमध्ये मराठी शिकवण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याचे उपक्रम सुरू आहेत.

४. आव्हाने आणि भविष्यातील दृष्टिकोन

डेटा टंचाई आणि गुणवत्ता: मराठी साहित्यात एआयची प्रभावीता उच्च-गुणवत्तेच्या डिजिटल डेटाच्या उपलब्धतेवर अवलंबून असते.

भावनिक खोली: जरी एआय भाषेच्या रचनेची नक्कल करू शकते, परंतु मराठी साहित्यातील खोल भावनिक, सांस्कृतिक आणि सूक्ष्म पैलूंची प्रतिकृती तयार करण्याची क्षमता त्यात अनेकदा नसते.

मानव-एआय सहकार्य: भविष्य एका हायब्रिड मॉडेलकडे निर्देशित करते जिथे एआय तांत्रिक पैलू (संग्रहण, भाषांतर) हाताळते तर मानवी लेखक सर्जनशीलता आणि भावनिक खोलीवर लक्ष केंद्रित करतात.

म्हणूनच, एआय आणि मराठी साहित्यातील समन्वय केवळ तंत्रज्ञानाद्वारे साहित्याला मदत करण्याबद्दल नाही तर एआयला समृद्ध प्रादेशिक भाषा समजून घेण्यासाठी आणि प्रक्रिया करण्यासाठी संदर्भ प्रदान करण्याबद्दल देखील आहे.